

UDK: 338.43 (497.5) »1949«
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 5. 1. 1996.

Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949. godine

KATARINA SPEHNJAK

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Članak se bavi različitim oblicima otpora seljaštva spram državne politike obveznog otkupa poljoprivrednih proizvoda u Hrvatskoj 1949. godine. Tada je nezadovoljstvo ovoga društvenog sloja preraslo u niz demonstrativnih akcija koje su uz paljenje i vlastite i državne imovine uključivale i fizičke i oružane sukobe s predstavnicima vlasti. U radu se navode svi primjeri u okviru takva događanja u proljeće i ljeto 1949. godine.

1.

Pod obveznim otkupom razumijeva se zakonski propisana obvezna isporuka određenih količina poljoprivrednih proizvoda državi po administrativno utvrđenim cijenama, u uvjetima nepostojanja slobodnog tržišta.¹ U povijesti ta mjera nije nepoznata, ali nije popularna i primjenjivala se samo u izvanrednim društvenim okolnostima ili iz ideoloških razloga. U Hrvatskoj nakon 1945. godine² ona je imala i gospodarske i političke aspekte i njenim provođenjem nastojalo se riješiti više pitanja. Prvih poratnih godina obveznim se otkupom

¹ Stanko Juriša, Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji za vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom, *Casopis za suvremenu povijest*, 1983./1, 62, 63. – Administrativno utvrđene cijene su, dakako, bile niže od »stvarnih«, odnosno onih koje bi se mogle postići da je postojalo slobodno tržište. Cijene poljoprivrednih proizvoda koje su proizvođači mogli prodavati samo na određenim mjestima određivali su također državni organi. Sve ostalo smatralo se »švercom«, odnosno »nabijanjem cijena«, i oštro se kažnjavalo.

² Otkup se kao cjelovit i razrađen sustav zadržao sve do 1952. godine, kada je kao posljednji proizvod podložan obveznom otkupu prestao otkup žita. Godine 1945. i 1946. domaćinstva su trebala predati viškove koji su ostali nakon podmirivanja potreba za njihovu prehranu (po 250 kg žita po članu obitelji, 300 kg kukuruza) i za sjeme (do 20 kg žita, odnosno do 30 kg kukuruza po hektaru), a 1947. godine uvodi se trajniji otkupni sustav, čiji je temelj bilo progresivno opterećenje, odnosno »razrezivanje«.

nastojala osigurati prehrana stanovništva pasivnih krajeva, a kasnije razvojem industrijalizacije putem obveznog otkupa pribavljaju se sirovine za industriju i osigurava opskrba gradova i industrijskih centara.³ U otkupnu kao i poreznu politiku bilo je ugrađeno ono što se zvalo »klasnom politikom na selu«, odnosno stav Komunističke partije, pa su tako najvišim obvezama bila opterećena veća gospodarstva, ne samo razmjerno njihovoj snazi već i znatno više.⁴ Cilj takve politike bio je da se uništi »kulački element« na selu, doktrinarno predstavljen kao glavni klasni neprijatelj radničkoj klasi. Nakon uvođenja planske privrede otkup postaje jedan od njenih instrumenata; zajedno s drugim agrarnopolitičkim i gospodarskim mjerama pomaže osiguravanju »prvotne akumulacije kapitala« iscrpljivanjem poljoprivrede.⁵ U provođenju kolektivizacije otkup je trebao poslužiti i kao efikasan oblik pritiska na seljaštvo, jer su obveze forsiranih seljačkih radnih zadruga prema državi bile simbolične spram onih koje su imala individualna gospodarstva. U razdoblju koje se analizira, ispunjenje otkupnih planova imalo je i važnu strateško-obrambenu funkciju, jer je na taj način u uvjetima zategnutih političkih odnosa sa Sovjetskim Savezom trebalo opskrbljivati povećane vojne snage, te stvoriti veće robne zalihe za slučaj rata. Neizvršenje otkupnih obveza bilo je oštro sankcionirano, a povrh toga praksa otkupne politike po metodi većinom nasilna i u tumačenjima proizvoljna.⁶ Gospodarski iscrpljeno i politički suprotstavljeno seljaštvo na to je odgovaralo različitim oblicima pasivnog i aktivnog otpora spram vlasti. Godine 1949. taj otpor ima obilježja masovnosti, osobito u Slavoniji, koja je kao najizrazitije žitorodno područje u Hrvatskoj morala dati više od 60 posto planiranih otkupnih količina žitarica. Političko se nezadovoljstvo iskazalo tamo nizom demonstrativnih akcija, većinom spontanih, koje su prelazile i u otvoreni sukob s vlašću u različitim oblicima. Otpor kolektivizaciji i nizu popratnih mjera kulminirao je u ljeto 1949. godine pri otkupu žita kada se dogodio velik broj

³ U otkupom predviđene proizvode ubrajali su se: pšenica, raž, ječam, zob, kukuruz, meso, masti, mlijeko i mliječni proizvodi, vuna, voće i povrće, industrijsko bilje (soja, pamuk, suncokret, duhan), sirova koža i stočna hrana.

⁴ U određivanju količine poljoprivrednih proizvoda koju je trebalo predati polazilo se od veličine obrađivih površina i ukupne snage seljačkoga gospodarstva, te o lociranosti u području – žitorodnom ili nežitorodnom. Tako su, na primjer, sljedeće kategorije gospodarstva u žitorodnom području Hrvatske trebala 1947./8. predati maksimalne količine žita: I. kategorija (posjedi 1–3 ha) – 215 kg po ha, II. kategorija (3–5 ha) – 315 kg, III. kategorija (5–8 ha) – 510 kg, IV. kategorija (8–10 ha) – 690 kg, V. kategorija (10–15 ha) – 930 kg, VI. kategorija (15–20 ha) – 1.150 kg i VII. kategorija (posjedi iznad 20 ha) – 1.300 kg po h ektaru. To je značilo da se na temelju nekog prosječnog prinosa, višim kategorijama oduzimalo u prosjeku i do 90 posto viška. – Nakon agrarne reforme i kolonizacije većinu posjeda u Hrvatskoj činili su oni veličine 2–5 ha (41,9%), kao i posjedi manji od 2 ha (34,9%) – koji prema otkupnim uredbama od 1949. nadalje nisu morali davati otkup. Posjeda do 10 ha bilo je znatno manje (18%) kao i onih većih od 10 ha (3,9%), a seljačke radne zadruge obuhvaćale su samo 1,3 posto od ukupnog broja posjeda. – Marijan Matićka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948.*, Zagreb, 1990., 144.

⁵ Više o tome: Vera Kržišnik-Bukić, *Seljaštvo u socijalizmu*, Banja Luka, 1988.

⁶ Nada Kisić-Kolanović, Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945., *ČSP*, 1992./3, 191–192.

paljevina usjeva na privatnim i zadružnim posjedima, mnogo verbalnih i fizičkih sukoba, kao i veći broj oružanih sukoba s predstavnicima vlasti. Iako svjesna nerealnosti i oštre otkupne politike, vlast je ipak bila iznenađena razmjerom seljačkog otpora. Analiza će pokazati kako su ti događaji unijeli dosta pometnje u organima vlasti na nižim razinama.

Situaciju u Hrvatskoj i Jugoslaviji godine 1949. karakterizira politička i gospodarska izoliranost i od Istoka i od Zapada. Prva je nastala kao rezultat političkih napada od Sovjetskog Saveza i zemalja »narodne demokracije« u obliku ideoloških sukoba, posljedica čega je bilo potpuno političko i gospodarsko zatvaranje. Bolji odnosi sa Zapadom bit će uspostavljeni tek pokraj godine; u međuvremenu će se nakon neuspjela »zaglađivanja« spora u Jugoslaviji strepiti od mogućnosti napada zemalja Informbiroa. U tom smislu, za unutarnjo-političko stanje bitna je politička borba protiv sljedbenika Rezolucije. Odluka državnog i partijskog vodstva o provođenju kolektivizacije na selu otvorila je još jedan, politički opasan »front«: kampanja za ulazak u seljačke radne zadruge trajala je nesmanjenom žestinom tijekom cijele godine, pri čemu se nije prezalo od najoštrijih metoda pritiska. Strah od prisilne kolektivizacije i popratnih mjera seljaštvo je iskazivalo već početkom godine, kada je u veljači, na osnovi savezne uredbe, proveden popis stoke, peradi, košnica, voćaka i čokota vinove loze. Iako se u javnosti objašnjavalo da se popis provodi radi »potpunije evidencije koja je potrebna u planskoj privredi« i zbog toga da se procjene učinjene 1945. i 1946. godine usklade sa stvarnim stanjem, a ne radi otkupa, posrijedi je bilo baš to.⁷ Na selu je taj popis popraćen nevoljko i sa zebnjom da se to čini radi budućeg »utjerivanja u zadruge«: iako su sankcije bile oštre, nastojalo se izbjeći popisivanje imovine. Međutim, to je bilo teško izbjeći: uza službene, državne članove popisnih komisija bili su u svakom selu pri popisu prisutni i domaći aktivisti Narodne fronte, čija je zadaća bila da korigiraju pogrešne ili lažne podatke koje bi dali vlasnici gospodarstva. Prilikom popisa u Hrvatskoj u više područja, uz verbalne sukobe s popisivačima i aktivistima, bilo je i sječa voćaka i čokota, te paljenja staja iz protesta, odnosno »iz inata«.⁸

U travnju je, prema građi, bilo više paljevina objekata poljoprivrednih zadruga, te napada na »agitatore« seljačkih radnih zadruga na području Dalmacije, Slavonije i Like. Napadi na imovinu zadruga, te na predstavnike vlasti pojačani su i u drugim krajevima kada je tijekom istog mjeseca započelo preoravanje zemlje, koja je dodijeljena na upotrebu seljačkim radnim zadrugama.⁹

⁷ »Vjesnik« od 25. siječnja 1949. – Na sjednici Organizaciono-instruktorske uprave rečeno je da se popis provodi »radi pravilnog planiranja i izvršenja otkupa«. Hrvatski državni arhiv, fond Centralni komitet SKH, Organizaciono-instruktorsko odjeljenje, 1949., I., 5.

⁸ Na području zagrebačkoga kotara i u Dalmaciji zabilježene su i glasine »da su to učinili zadrugari da bi ove seljake prisilili da uđu u SRZ.« – Na ist. mj., 1949., II.

⁹ O silini kampanje za osnivanje zadruga – što se ovdje posebno ne razmatra, svjedoči podatak da je 31. prosinca 1948. godine u Hrvatskoj bilo 320 seljačkih radnih zadruga, u kojima je bilo 7.737 domaćinstava i koje su obuhvaćale 43.507 ha obradive površine, dok je 31. prosinca 1949. bilo 1.625 zadruga sa 61.624 domaćinstava na 289.474 ha obradive površine (10 posto ukupnih oranica).

Radilo se o površinama koje su do tada smatrane zajedničkim vlasništvom sela i na kojima je obično pasla stoka. Zaštita tih seoskih pašnjaka, kao i drugi problemi nastali u procesu arondacije,¹⁰ dovela je do niza incidentnih situacija diljem Hrvatske. U fizičkom suprotstavljanju da se preore određeni dio zemlje većinom su sudjelovali svi stanovnici sela, posebno žene. Odlaganjem traktorista izbjegnuti su ozbiljniji sukobi (Lojnica, kotar Vrbovec, Nova Cabuna i Žiroslavlje, kotar Virovitica, te više sela u kninskom kotaru). Nakon što su, u svakome mjestu gdje je bilo suprotstavljanja, vlasti uhitile obično 4–5 »organizatora« nije više bilo masovnijih akcija. Pri izvršenju otkupa zaostalog iz protekle godine, te pri »redovitoj« mobilizaciji radne snage¹¹ u prvom polugodištu 1949. godine, prema prijašnjem razdoblju enormno se povećalo tzv. administrativno kažnjavanje, koje je bilo u domeni izvršnih organa vlasti, obično kotarskih narodnih odbora. Iako su iz političkih vrhova stizale upute da se ono koristi samo »izuzetno, a i tad strogo vodeći računa o političkim posljedicama«¹², ono se pretvorilo u pomoćni, a negdje i glavni oblik političkog djelovanja partijskih i njima podređenih organizacija. Uključivalo je dosta širok raspon kazni (novčane kazne, oduzimanje imovine, uhićenja), pri čemu je bila općeproširena proizvoljnost u tumačenjima »razloga« kao i ovlastima. Mimo političke agitacije, administrativno kažnjavanje građana činilo se mnogim predstavnicima vlasti kao najefikasnije sredstvo »ubjeđivanja«, pa se primjenjivalo i prema građanima kao oblik pritiska da se odazovu pozivima za pojedine akcije »koje imaju potpuno dobrovoljan karakter, bilo kao represalija, što to nisu uradili«.¹³ Ilustrativna je u tom smislu jest partijska analiza tih pojava na području administrativne oblasti Osijek (koja je teritorijalno obu-

¹⁰ Označava grupiranje posjeda oko seljačke radne zadruge na osnovi odluke državnih organa. Zemlja u blizini zadruge oduzimana je seljacima koji su u zamjenu dobivali drugu, udaljeniju i obično lošije kvalitete. Broj žalbi koje su se ulagale tim povodom i dužina njihova rješavanja utjecali su da je mnogo površina ostajalo neobrađeno. Sama arondacija obrazlagala se mogućnošću primjene mehanizacije i agrotehničkih mjera na većim posjedima.

¹¹ Radilo se o »aktivizaciji« odnosno tzv. dobrovoljnoj mobilizaciji radne snage za rad na velikim gospodarskim objektima. Godine 1948./9. je zbog nedostatka ogrjeva u Hrvatskoj i Jugoslaviji osobito mnogo radne snage trebalo za sječu drva i njegovo izvoženje iz šume (mobilizirane su i konjske sprege). Iako se taj rad plaćao, odziv je bio slab, kako zbog teških uvjeta rada i smještaja, »brigadnog sistema« rada, tako i zbog perioda u kojem se mobilizacija provodila (i u vrijeme poljskih radova). Svaki kotar je u okviru republičkog plana »aktivizacije radne snage« trebao osigurati odlazak određenog broja radnika sa svog područja, obično na mjesec, dva. Kako politička »agitacija« za rad nije uspijevala, primjenjivale su se prisilne metode te su ljudi često »pokupljeni« noću i prevoženi na mjesto rada.

¹² HDA, CK SKH, inv. br. 1014 (dopis CK KPJ od 23. VIII. 1949.).

¹³ »Radi ilustracije uzimamo samo ovaj primjer, kakvih se u dosta velikom broju može naći u svim republikama. Po direktivi i uz učešće člana SK (SK-sreski komitet, tj. kotarski) KPH Bjelovar članovi Partije u Velikoj Pisanici, među njima i članovi MNO obišli su noću oko 30 kuća u selu radi mobilizacije radne snage. Tom prilikom su nasilno ušli u kuću Zec Jage, zametnuli tučnjavu i ranili joj sina.« – Isto, str. 2. – Sljedeći navod jasno ocrtava položaj tužilaštva: »Neka partijska rukovodstva ne samo što se sama nisu borila protiv ovih pojava (...) već su se suprotstavljala organima javnog tužilaštva kad su ovi ukazivali na te pojave, sprečavajući pozivanje na odgovornost partijskih i državnih rukovodi-

hvaćala Slavoniju u zemljopisnom smislu) u razdoblju od početka godine do kraja lipnja. Njihovi kotarski i gradski izvršni odbori vlasti, kao i njihovi odjeli unutarnjih poslova, u tom su razdoblju kaznili 9.501 osobu, a postupak je trajao još za 3.570 osoba, što je značilo da je na 1.000 stanovnika oblasti administrativnim kažnjavanjem obuhvaćeno 19 osoba. Većina kazni ticala se otkupa i mobilizacije radne snage. Najmasovnije se kažnjavalo na području kotara Vinkovci, gdje je izrečena ukupno 1.962 kazna, a nešto manje u kotaru (1.528) i gradu Slavonska Požega (1.281). Istodobno je, iz istih razloga, podignuta 2.181 sudska optužnica (presuđeno je 1.248, oslobođeno 63, ostalo u postupku) i 5.933 krivične prijave (od toga 3.852 neosnovano). Sumirajući ukupan broj administrativno i krivično gonjenih, oblasni komitet KPH »samokritički« zaključuje da se u broju od 19.004 dobiva slika »zamašaja olakog proganjanja«, odnosno »izlazi da smo na ovaj ili onaj način kazneno proganili u pola godine 28 osoba od svake tisuće svojih stanovnika (...), to znači približno svakog 36. stanovnika i, ako tako nastavimo do kraja godine bit će proganjen svaki 18-ti stanovnik, što to znači, bit će još jasnije, ako odbijemo procent za djecu do 14 godina, vidjet ćemo da gonimo svakog 10–12. građanina; za same muškarce procent je više nego duplo veći, jer je njih mnogo više gonjeno.«¹⁴ Navedeno je niz primjera nasilničkog ponašanja organa vlasti, kao onaj u Bizovcu, gdje je 27. veljače povjerenik za trgovinu izvršnog odbora kotarskog narodnog odbora Valpovo pri otkupu masti maltretirao invalidnu osobu, ili postupak referenta kotarskog saveza poljoprivrednih zadruga Orahovice, koji je 18. travnja »prilikom otkupa svinja tukao pištoljem jednu ženu.«¹⁵ Dana 27. travnja je pak u Županji, po odluci kotarskog izvršnog odbora zaplijenjen »živi i mrtvi inventar imućne zadruge jedne porodice« zbog nedavanja nekoliko svinja za otkup. Proizvoljnih postupaka bilo je i drugdje, te je u šaregradu, Lovasu i Petrovcima odlučeno da se »prinudno otkupljena količina masti ne unese u izvršenje obaveze, nego da im to bude za kaznu.«¹⁶ Masovne nepravilnosti u arondacijama zemljišta činjene su na području kotara Podravska Slatina a gdje su sami zadrugari, bez odluke organa vlasti, zauzimali najbolju zemlju u Lisičinama, Balincima, Vraneševcima, Petrovcima i Bjelkovcu, a kotarska vlast potom, na tragu je takvih ponašanja kao »obeštećenje« dodijelila seljacima zemlju, koja se prethodno nije obrađivala i po desetak godina. Izvještaji su upućivali i na ponižavanje i zastrašivanje ljudi kao oblik »utjerivanja« otkupa: u jednom selu kotara Nova Gradiška povjerenik za državne nabavke je seljaka koji nije predao obvezu, svezao žicom »i tako ga vodio kroz selo, prisiljavajući ga da viče: 'Ja sam špekulant, sakrio sam dvoje svinja.'«¹⁷

laca zbog njihovih nezakonitih pojava.« – Ovakav pristup je deklarativne naravi, jer je praksa bila takva da se od tužilaštva i sudova tražilo da uvažavaju »klasnu politiku« pa je onima koji su učinili i grube prekršaje ostajalo mogućnosti da svoje postupke legitimiraju baš takvim motivima.

¹⁴ Na ist. mj., spis »Mnogo se administrativno kažnjava« (vjerojatno materijal Oblasnoga komiteta KPH Osijek), str. 1. – Oblast Osijek imala je tada oko 680.000 stanovnika.

¹⁵ Isto, str. 6.

¹⁶ Isto, str. 9.

¹⁷ Isto, str. 6. U prvoj polovici 1949. godine u Hrvatskoj je zbog neizvršavanja otkupa bilo 2.291 administrativni i 2.469 krivičnih postupaka. – N. Kisić-Kolanović, Pravno

Plan otkupnih količina žitarica određivao se na saveznoj razini za svaku republiku; u Hrvatskoj je obveze po oblastima (6) određivalo Ministarstvo trgovine i snabdijevanja. Oblasni odbori, odnosno njihovi izvršni organi su tu količinu raspoređivali na niže administrativno-teritorijalne jedinice – kotare, koji su pak »razrezivali« iznose za svaki mjesni narodni odbor na njegovu području. Uobičajena je praksa bila da se i kod određivanja površina za sjetvu i kod utvrđivanja obveze po žetvi, na masovnom sastanku u selu raspravi o tome jesu li te količine realne. To je bila i jedina mogućnost da se obveze i korigiraju, uz suglasnost kotarskih vlasti. Kako su politički aktivisti bili sumnjičavi, jer je vladalo mišljenje »da seljak uvijek hoće da prevari«, »izbjegne«, »zataji prinos« i slično, u mnogim je sredinama takav oblik komunikacije zaobilazni. Organi vlasti su se čvrsto držali iznosa koje su »razrezali« i nastojali ga postići na bilo koji način. Bilo je naravno i samovoljnog povećanja obveza od pojedinih lokalnih organa vlasti, bilo iz karijerističkih pobuda, bilo zbog natjecateljskog »entuzijazma« u duhu političke kampanje za »ostvarenje i premašenje Plana«. ¹⁸ Operacionalizacijom savezne Uredbe o otkupu žitarica u budžetskoj 1949./1950. godini došlo se do iznosa od 22.000 vagona žita, koje je trebala predati Hrvatska kao svoj doprinos u ispunjenju obveznog otkupa. U odnosu na 1948. godinu plan obveza je povećan 60 posto. Na nerealnost te svote upozorio je Centralni komitet KPH u pismu Centralnom komitetu KPJ, uz argumentaciju da su prošle godine, kada je bio izrazito dobar urod, otkupljena 13.253 vagona žita ili čak 23 posto više no što je planirano i traženo. Očekivanje još višega prosječnog uroda (18 mtc/h¹⁹) i znatno uvećanje količina obveznog viška, smatralo se u CK KPH, izazvat će loše političke posljedice, jer će takva zaduženja biti previsoka i za »srednjake« i za siromašne, kojima neće preostati dovoljna količina za prehranu i sjetvu. Kao ostvarivo navedeno je 13.000 vagona žita; »inače prijeti opasnost kršenja same uredbe o otkupu.« ²⁰ Kao dan početka otkupa žita Ministarstvo državnih nabavki Vlade NRH je odredilo 5. kolovoza. Već 16. kolovoza u novinama su zarudali napisi o propustima koji su napravljeni: na većem području Republike kotarske vlasti još nisu odredile zaduženja mjesnim odborima, niti su ovi izdali rješenja domaćinstvima o njihovim obvezama. Također je kritizirano to što u mnogim mjestima nisu prisustvovali kontrolori na vršalicama, koji bi neposredno provjeravali prinos i time osiguravali da se ne izbjegne predviđena obveza. Kao posebno loši kotari u pripremama za otkup, a time i njegovom izvršenju istaknuti su: Slavon-ski Brod, Nova Gradiška, Našice i Županja. ²¹ Ali, sve do polovice rujna novine

utemeljenje državno-centralističkog sistema u Hrvatskoj 1945–1952. godine, ČSP, 1992./1, 83.

¹⁸ Često je bilo i naknadno uvećavanje već izvršenih obveza, osobito godine 1949., da bi se podmirila količina koja nije postignuta iz različitih razloga. Baš zbog takve prakse, da se »žilo uzima, tamo gdje ga ima«, uobičajilo se skrivanje žita i drugih proizvoda.

¹⁹ »Vjesnik« od 8. travnja 1949.

²⁰ HDA, CK SKH, Inv. br. 996 (spis od 8. VII.1949.).

²¹ U kotaru Županja, sela Gradište, Babina Greda i Bošnjaci, koja su slovila kao bogata, nisu u rujnu predala još ni 50 posto žita.

u svojim komentarima propagandno-agitacijske naravi, ne iskazuju neke veće probleme u otkupu. Nakon 15. rujna, do kada je bilo zamišljeno da će se završiti otkup žita, pristup je promijenjen: u novinama se poimence navode »špekulan-ti« u pojedinim kotarima u utajivanju zasijanih površina i skrivanju ovršenog žita, te izvještava o brzim postupcima pred organima vlasti, koji su im izricali oštre kazne (obično konfiskacija imovine i zatvorske kazne u trajanju 1–5 go-dina). Nasuprot navedenim, još uvijek »lošim« kotarima u predaji otkupa, isti-cani su i kotari koji su potpuno izvršili svoje obveze: Ludbreg, Đurđevac i Beli Manastir. Zbog neizvršenja globalnog plana u Republici, otkup žita i politička kampanja za njegovo izvršenje nastavljena je i u sljedeća dva mjeseca, zajedno s otkupom kukuruza. Do 15. studenoga 1949. bilo je u Hrvatskoj otkupljeno 86,6 posto bijelih žitarica i 13 posto kukuruza, a najlošija oblast u izvršenju planova bila je osječka.²²

Na takve rezultate utjecao je, po Vladimiru Bakariću, »slab tempo otku-pa« jer su se »naše partijske organizacije na terenu malo zaplele.«²³ Njegov govor na III. plenumu CK KPH, koji je održan 26. rujna, a publiciran tek 8. listopada, iznio je u javnost neke od problema koji su se javili pri otkupu žita u Hrvatskoj. Iako »u principu, otkup treba rasti« i 1949. otkupljeno je jednako žita kao i 1948. godine. Glavnina krivnje po njemu, jest na partijskim i držav-nim organima. Kod prvih, koji su u organima vlasti odnosno otkupnim orga-nima, javila se, po Bakariću, težnja da, iako je to već ugrađeno u otkupnu politiku, primjenjuju pri otkupu ono što smatraju »klasnom politikom na selu«, odnosno uvođenje »još oštrijeg kursa«, pri čemu su niže kategorije zaduživali manje no što je propisano, a krupnija gospodarstva čak iznad njihova prihoda. Takva otkupna politika primjenjivala se na način da je za niže kategorije smanjivan procijenjeni prinos na niži od stvarnoga, a višim je kate-gorijama uvećan – mnogo više od stvarnoga. Kao primjer navedena je praksa u oblasti Osijek. Tamo je prvoj kategoriji gospodarstva urod procijenjen na 15,5 mtc/ha, drugoj – 16,5, trećoj – 16,9, četvrtoj – 15,8, petoj – 19,4, šestoj – 18,6 i sedmoj – 18 mtc/ha. Iako je čest slučaj da niže kategorije imaju i lošiju zemlju, razlika prosjeka između I. i V. kategorije po mtc/ha ipak je prevelika, kaže Bakarić. »Bogatom seljaku nije teško dokazati da mu je urod previsoko ocije-njen, i jedan takav dokazani slučaj daje *svim* bogatim seljacima argumente da ne predaju žito, a nas potpuno moralno razoružavaju pred njima.«²⁴

Na propuste u radu državnih organa upućuje i to što je tek pri žetvi usta-novljeno da nije zasijano čak oko 80.000 ha, a koji su, po Bakariću, mogli donijeti oko 11.000 vagona žita. Iako je Ministarstvo državnih nabavki proci-jenilo za zasijane, a ne planirane, prinos u prosjeku 14 od mtc/ha (1948. u Hrvatskoj je bio prosjek 17) – urod bi, dakle, trebao biti takav »da bi cijela

²² Potkraj rujna oblast Osijek je dala samo 64,9% predviđenih količina bijelih žita-rica, oblast Karlovac – 51,9%, oblast Zagreb – 55,4%. – HDA, CK SKH, Komisija za selo, 1949., X., 8. Stanje otkupa svinja bilo je 19. prosinca u Hrvatskoj – 23,9%, kukuruza 34%. Oblast Osijek je u tome sudjelovala sa 15,6% odnosno 27%. – HDA, CK SKH, Org-instruktorsko odjeljenje, Dnevne informacije od 22. XII. 1949.

²³ »*Vjesnik*« od 8. listopada 1949.

²⁴ Isto.

zemlja mogla jesti samo čisti pšenični kruh²⁵ kad bismo otkupili sve količine i podvrgli ih planskoj raspodjeli« – stanje u otkupu, kaže on, ipak je daleko od toga. Istaknuvši da na selu treba mnogo političkog rada »pa tek onda milicija«, Bakarić je govorio o lošem stanju u osječkoj oblasti, gdje »neprijatelj plaši narod pričom o navodnim oružanim bandama, pokušava s nekoliko paljevina dokazati njihovo postojanje, itd.«²⁶ Cjelovit uvid u zbivanja u Slavoniji tijekom otkupa žita dobiva se preko sjednica najuže partijskog rukovodstva – Politbiroa CK KPH. Uz već poznate Bakarićeve konstatacije, da otkup u Slavoniji ide slabo zbog krive procjene uroda (koji je stvarno manji nekoliko postotaka), nepotpunosti evidencije zasijanih površina, te neujednačenog stava organa vlasti na različitim nivoima – pri čemu su neki primjenjivali linearno, a neki progresivno zaduživanje – navodi se niz konkretnih okolnosti u kojima se otkupljivalo žito. Kao »objektivna« okolnost navodi se stradanje uroda na području Vinkovaca od tuče, te pohara miševa u cijelom istočnom dijelu Slavonije.²⁷ Kao »taktički« propust uočeno je otkupljivanje svinja – posebno omrzuto na selu – u vrijeme otkupa žita, te rad isključivo činovničkog aparata pri otkupu, bez ikakve propagandno-agitacijske pomoći partijskih i frontovskih aktivista (koji su tu obvezu nastojali izbjeći na razne načine).²⁸ Loš primjer davale su i zadruge: iako je jedan dio njih imao zaista slab urod, ipak je u većini prevladavao stav da one uopće ne moraju izvršavati obveze prema državi – pa su otkupnim organima »podastirale« svoje zaključke kako je kolektivni stav svih zadrugara da neće ništa dati (naveden je stav zadruge u Belome Manastiru,²⁹ koja je, iako je imala dobre prinose, samovoljno smanjila svoju obvezu

²⁵ Godine 1948. kruh koji se prodavao u gradovima bio je od 80% pšenice i 20% kukuruza, za razliku od 1947. kada je taj omjer pretežno u korist kukuruznog brašna. Neki izvori govore da je i 1949. kruh spravljan od 60% kukuruznog i 40% pšeničnog brašna.

²⁶ Isto kao bilj. 23.

²⁷ Pri tome je zaključeno kako u takvim slučajevima treba upozoriti seljake da će njihova zaduženja pri otkupu kukuruza biti veća. Osim toga, u vezi s planovima za otkup kukuruza polazilo se od »računice« da je 1948. godine seljaku na predanih 100 kg ostajalo 100 za vlastite potrebe, pa se za 1949. planiralo da se domaćinstvima ostavi samo 33% od obveznih količina.

²⁸ Posebno su članovi Narodne fronte nastojali izbjeći rad pri otkupu. Većina njih bili su i sami seljaci pa su imali razumijevanja za seljačke žalbe zbog nerealnih zaduženja, kao i za njihovu potpuno legitimnu želju da što više svojih proizvoda zadrže za sebe i eventualno ih prodaju, čime bi podmirili potrebe za nekim industrijskim proizvodima ili uopće osigurali uvjete za normalno preživljavanje. Siromašniji seljaci – članovi Fronte i komunisti imali su »više sluha« za ispunjavanje otkupne politike iz socijalnih i političkih razloga, ali su, sudeći po grad, i tu bili česti slučajevi »oportunizma«, tj. težnje za nezamjeranjem i sl. Zato ih se nastojalo rasporediti u druga bliža područja, gdje je bilo manje uvjeta za takvu »praksu«.

U ovom slučaju, analiza Politbiroa govori da kod »nekih članova kotarskih rukovodstava Vukovar, Valpovo, Gradiška ima oportunizma – iz straha pred sukobima koji izbijaju«. – HDA, CK SKH, Politbiro, inv. br. 2143a (»Otkup pšenice u osječkoj oblasti«, str. 2.)

²⁹ Iako je u novinama kotar Beli Manastir naveden kao »primjeran« u otkupu, ovaj materijal govori nešto sasvim drugo. Nije jasno zašto je tome tako. Moguća je greška u člancima u novinama, iako je to teško prihvatiti, jer je bilo više napisanih u tome duhu.

za 300 vagona – unatoč tomu, što je raspolagala s još 150 vagona stare pšenice).³⁰ Također se navodi opća pojava da seljaci predaju samo »akontaciju« otkupa i »ostavljaju sebi po 150–200 kg po članu bez obzira na to kolika im je obaveza«. Velik broj domaćinstava uložio je žalbe³¹ na »razrezane« količine, osobito masovno je to bilo u Orahovici. S tim u vezi konstatira se »neslaganje s javnim tužioštvom«. Sekretar OK KPH Osijek Slavko Komar naveo je da je 40-ak dana bilo na tom području »72 paljevine« te da su veoma proširene »parole o ratu«. U skladu sa stavom »da treba žito tražiti tamo gdje ga ima. Važno je utjecati na seljaka da što više daje«, istaknuto je da se protiv djelomične predaje otkupa i otpora općenito treba boriti politički, ali i na druge načine. Navedeno je da je u Gradištu, kotar Županja, nakon što je uhićeno 30 osoba zbog otezanja u predaji obveza stanje bolje, odnosno »sad voze«, za razliku od Ostrova, kotar Vukovar, gdje situacija ni nakon što je uhapšeno 11 »bogatih« seljaka nije bolja. U selima Petrijevcima, Veliškovci i Birovac, kotar Valpovo, bilo je uhićeno 14 osoba koje su osuđene na 1–4 godine zatvora, a provedeno je i 7 konfiskacija; u kotaru Đakovo osuđeno je 15 ljudi; u selima Sopje, Sladojevci, Gornji Miholjac (kotar Podravska Slatina) također je bilo otpora pri otkupu, pa je izvršeno 6 konfiskacija.³² Uz ocjenu da »seljaci svih kategorija važu našu odlučnost i upornost tj. očekuju da u vezi međunarodne političke situacije nećemo biti oštri u otkupu« i zaključak »da će ona organizacija koja bude imala čvršće živce i više upornosti dobiti pšenicu od bogatih seljaka«,³³ navode se i neki primjeri »ignorancije vlasti«, što se smatra nedopustivim.³⁴ Prema podacima Komisije za selo CK KPH od 28. prosinca 1949. godine, u Hrvatskoj je pri otkupu žita pokrenuto 2.175 krivičnih postupaka (395 pravomoćno), 1.565 administrativnih (150 izvršeno) i poduzeta 941 konfiskacija; od svega toga 75 posto primijenjeno je u oblasti Osijek.³⁵

³⁰ HDA, CH SKH, Politbiro, inv. br. 2143 (zapisnik sjednice iz rujna 1949., str.1.)

³¹ Ulaganje žalbe rijetko je odgadalo izvršenje otkupa. U razdoblju 31. kolovoza – 15. rujna uložena je u Hrvatskoj 2.521 žalba, ali su se »slabo rješavale ili nikako. Iste se nisu uzimale u razmatranje da bi se uporedo s otkupom rješavale i možda negdje ispravljale počinjene greške.« – HDA, CK SKH, Org.- instruktorsko odjeljenje, 1949., X., 5.

³² Isto kao bilj. 28.

³³ Isto, i dalje: »Selo Tenje ima pšenicu, u selu radi 45 ljudi na otkupu, u svakoj kući bilo se 10–15 puta, 9 konfiskacija (cijelo selo šutilo do petka kad se nešto krenulo napred s otkupom) upornom borbom ('umaranjem živaca') postignut gotovo potpun kod ranije potpuno jedinstvenog otpora sela čepin – otkup izvršen.«

³⁴ »U Belom Manastiru bježe u vinograde. Sekretar KK Osijek pozivao k sebi na razgovor 20 bogatih seljaka – nekolicina mu se smijala u lice.« – Isto.

³⁵ HDA, CK SKH, Komisija za selo, 1949., XII., 28. – Samo u toku petnaestodnevno otkupa žita i svinja (31. kolovoza – 15. rujna) organi javnog tužilaštva su u Hrvatskoj pokrenuli 589 krivičnih postupaka; od toga u osječkoj oblasti – 436, bjelovarskoj – 75, zagrebačkoj – 55, karlovačkoj – 14, riječkoj – 6 i splitskoj – 3. U isto vrijeme bilo je i 999 administrativnih postupaka, najviše u osječkoj oblasti – 456, bjelovarskoj – 156, zagrebačkoj – 187, karlovačkoj – 63, riječkoj – 70 i splitskoj – 67. Mjere konfiskacije primijenjene su prema 100 osoba. Pri izricanju novčanih kazni najviše su svote bile u splitskoj i bjelovarskoj oblasti – po 50.000 dinara, u osječkoj – 25.000. U spomenutom je razdoblju prisilno otkupljivanje bilo izvršeno u 386 domaćinstava i to na području bjelovarske,

2.

O »paljevinama« i drugim događanjima nije se u vrijeme njihova zbivanja, niti poslije, pisalo ni raspravljalo u javnosti. Ali, partijski izvještaji tog doba dosta opširno bilježe različite oblike »neprijateljskih akcija«, odnosno sve pojedinačne i grupne nastupe protiv vlasti. Tek ponegdje one su tumačene kao dio »informativne« djelatnosti, i to više kao izraz složene političke situacije u kojoj je takva djelatnost – suprotstavljanje vlasti, bila otvorenija,³⁶ jer je bila ohrabrena neizvješnošću razvoja međunarodnih političkih odnosa. Većinom se te pojave kvalificiraju (bilo »hladno«, bilo »samokritički«) posljedicom otkupne politike, odnosno njenih nerealnosti i metoda ostvarivanja. Unatoč tome – malo se činilo da se podloga nezadovoljstvu i suprotstavljanjima korigira.

Političko (ne)raspoloženje seljaštva jasno se vezuje uz mjere spram sela već prilikom izbora za mjesne organe vlasti u svibnju, kada su, prema partijskim izvještajima, ljudi govorili »kad ih se zvalo na izbore: nemam šta da biram, uzeli su mi juče i kravu i svinje.«³⁷ Kasnije analize samo potvrđuju takvo stanje. Razmatraju se i brutalne metode ostvarivanja otkupa, ali tek nakon političkih ocjena »s najvišeg mjesta«³⁸ smješta ih se jasnije u »nepravilnosti«, koje se pak objašnjavaju bilo »sektaštvom«,³⁹ bilo nastojanjima u najboljoj namjeri da se ostvare državni planovi otkupa pod svaku cijenu.⁴⁰

Oblasni komitet KPH Osijek na svojoj sjednici od 16. kolovoza konstatira da je u otkupu do tada bilo »prilično slučajeva podizanja glave raznih neprijateljskih elemenata koji fizički napadaju komisije i članove narodne vlasti, ubijaju, pale žito, tj. daju otvoren otpor. Karakteristično je da se nije došlo ni do

riječke i splitske oblasti. Istodobno bilo je i 1.050 domaćinstava koja su podmirila otkup i pri tome im nije ostalo ništa za prehranu, odnosno uzeto je »svc žito do zrna«. – HDA, CK SKH, Org.-instruktorsko odjeljenje, 1949., X., 5.

³⁶ »Činjenica je da su se kulački elementi u županjskom kotaru obezobrazili i poručuju članovima partije da će izgubiti glavu za koji dan.« – HDA, CK SKH, Oblasni komitet KPH Osijek, kut. 3, Zapisnik Oblasnoga komiteta od 29. X. 1949., str. 1. (Od 17.–25. kolovoza 1949. u cijeloj Jugoslaviji je bila proglašena akcija borbe protiv požara. O tome su novine donijele kratku vijest iz koje se ne da naslutiti ikakovo »izvanredno stanje«. Organizatori »tjedna borbe protiv požara« bila su ministarstva industrije i unutarnjih poslova.)

³⁷ Na ist. mj., k. 24, Zapisnik biroa Kotarskoga komiteta KPH Vinkovci od 7. lipnja 1949.

³⁸ U prosincu 1949. održan je u Beogradu III. plenum CK KPJ na kojem se raspravljalo i o otkupu i zaključeno je da je bilo »nepravilnosti na terenu«.

³⁹ »Naša vlada donša razne uredbe i naredbe i (...) sve su te uredbe revolucionarne toliko da niti jedan koji ih provđa u djelo ne treba i nije revolucionarniji nego što su one, niti je progresivniji.« – Isto kao u bilj. 36, kut.35, Zapisnik Kotarskog komiteta KPH dakovo od 20. siječnja 1950.

⁴⁰ »Ima članova Partije i nečlanova koji su zaslužili oštru kaznu, zbog ponašanja prema proizvođačima u toku otkupa, ali je naš CK KPH veoma blago na to reagirao zbog toga, što se zna da ti drugovi nisu zlonamjerno tako radili, nego su griješke činili u svom zalaganju da zadatke izvrše.« (U drugoj, necjelovitoj verziji referata stoji: »Ima članova KP i nečlanova koji su zaslužili da idu na robiju.«) – Na ist. mj., kut. 4, Zapisnik savjetovanja sekretara kotarskih komiteta održanog u Osijeku 5. siječnja 1950., str. 5.

jednog počinitelja paljenja žita.«⁴¹ Istodobno se navodi da je pri otkupu svinja »otpor bio jak« u Đakovu i Vinkovcima, gdje su seljaci bježali u njive, tjerali svinje u šume i sl. Bez posebne specifikacije o čemu se radi, navedeno je da je »otvorenih napada« bilo u Aljmašu (kotar Osijek), Soboštini (Slavonska Požeža), Miklešu, Adolfovcima (Podravska Slatina), Klokočevcu (Našice), Gloždu (Donji Miholjac), Jarmini (Vinkovci), Siču (Nova Gradiška), Belišću (Valpovo), Gornjoj Vrbi i Starim Perkovcima (Slavonski Brod), Račinovcima, Babinoj Gradi (Županja), Budrovcima, Piškorevcima, Beravcima, Majaru, Gorjanima i Viškovcima (Đakovo). U tim sredinama vidljiv je strah komunista koji isprva takav otpor nisu shvaćali ozbiljno, pa su sada zatečeni situacijom u nekim selima kotara đakovo, te u Dalju i Tenju gdje »se otvoreno govori: imam – a ne dam«.⁴²

Biro Oblasnog komiteta početkom rujna barata s brojkom od »40 paljevina« do tada na području oblasti i konstatira »ubistva u Vukovaru, Županji, Orahovici, Novoj Gradiški«,⁴³ nakon mjesec dana ocjenjuje da je »najjači otpor, skrivanje žita« u mjestima Tenje, Dalj i Bijelo Brdo.⁴⁴

Kao mjesta koja pružaju otpor pri otkupu, odnosno ona gdje je bilo najviše paljevina i ubojstava Kotarski komitet KPH Vinkovci označio je sela zapadnog dijela kotara: Cernu, Šiškovcc, Prkovce, Retkovce, Andrijaševce, kao i Ivankovo.⁴⁵ Tu je također bio primjetan strah kod vlasti i aktivista i veoma su bile proširene »parole o prevratu«, koje jednako »proturaju mačekovci i velikosrpski šovinisti«. Na kotarskoj partijskoj konferenciji potkraj godine navedeno je da je »odmetnička grupa Ace Dekanića« iz Cerne – »uhvaćena.«⁴⁶ Kotarski komitet KPH Đakovo ocijenio je da su zaduženja u kotaru bila nerearno visoka i da je u radu na otkupu bilo često »premlaćivanje ljudi, vadenje pištolja i naređivanje kakovu hranu treba kuhati.«⁴⁷ Na području kotara Našice, gdje nije bilo znatnijeg aktivnog otpora otkupni organi radili su tako da su »ubjeđivali jedan dan, a drugi kad se išlo kod njih onda se postavilo 'ko neće da vozi da će mu se povisiti zaduženje tako za jedan do dva metra', odnosno aktivisti su se rukovodili i parolom 'idi na tavan'.«⁴⁸ Međutim, »jedan dio seljaka, naročito jačih, govore da čekaju da pripreme ćebe i da zna zašto ide u

⁴¹ Na ist. mj. kut. 3., Zapisnik Oblasnoga komiteta od 16. kolovoza 1949., str. 4.

⁴² Isto, str. 3.

⁴³ Na ist. mj., Zapisnik biroa Oblasnoga komiteta od 6. rujna 1949.

⁴⁴ Na ist. mj., Zapisnik biroa Oblasnoga komiteta od 10. listopada 1949.

⁴⁵ Na ist. mj., kut. 24, Zapisnik biroa KK KPH Vinkovci od 31. listopada 1949.

⁴⁶ Na ist. mj., kut. 24, V partijska konferencija KK KPH Vinkovci, 29. prosinca 1949., str. 15, političkog izvještaja. – Prema partijskim izvorima grupu su činili »kulački elementi« iz Cerne, Retkovaca, Ivankova i Andrijaševaca.

⁴⁷ Na ist. mj., kut. 35, Zapisnik KK KPH Đakovo od 17. listopada 1949. – članovi otkupnih komisija obavljali su svoj posao po nekoliko dana; ako su sela bila udaljena od kotarskih središta, oni su ostajali na selu i za njihov smještaj i prehranu brinuli su seljani. Pri tome je bilo i slučajeva kao što je navedeni – zbog različitih »prohtjeva«, odnosno zlo-upotrebe položaja, prema istom izvještaju, uhićen je član otkupne komisije u Tomašancima.

⁴⁸ Na ist. mj., kut. 33, Zapisnik KK KPH Našice od 13. listopada 1949.

zatvor, ali da mu barem ostane kukuruz.«⁴⁹ Kao oblik protesta spram otkupa žita i svinja (ali i naplate poreza) zabilježen je i odlazak petorice seljaka iz sela Velika Kopanica, kotar Đakovo, u saveznu vladu u Beograd. Zajedno s njima išao je i poslanik Savezne skupštine za slavonskobrodski kotar, Ivan (Ilijašev) Vukašinić iz Donjih Andrijevac.⁵⁰ Opću situaciju u Slavoniji sekretar Oblasnoga komiteta Slavko Komar nije vidio tako »crnom kako to izgleda kotarskim komitetima«, jer, po njemu, »kreće se ne ka odvajanju masa od Partije, već ka privlačenju masa Partiji.«⁵¹ Početkom prosinca UDBA je likvidirala uz »djelomičnu pomoć partijskih organizacija« sve »odmetničke grupe osim šubare.«⁵² Naveo je da su te grupe u kotaru Vinkovci, Miholjac i Županja bile »slične ustaškoj zaštiti«, a u kotaru Nova Gradiška – slične četničkim organizacijama. Vezano uz probleme otkupa bilo je šovinističkih pojava u Baranji i u kotaru Orahovica.⁵³ Na plenarnoj sjednici OK KPH Osijek početkom 1950. godine oblasni javni tužitelj naveo je da je u »neprijateljskoj djelatnosti«, koja je počela polovicom 1949. i bila uperena protiv privrednih mjera i zadruga, učinjeno više prekršaja: 53 u zadrugama, 56 na državnim posjedima, 18 na privatnim i 19 »protiv narodne vlasti.«⁵⁴ Više stotina »saboterskih i špekulantskih elemenata gotovo isključivo iz redova bogatih seljaka« zbog neizvršenja privrednih zadataka je »osušeno na sudske kazne, konfiskaciju imovine i lišenje slobode na duže ili kraće vrijeme.«⁵⁵ član CK KPH Antun Biber izjavio je na sjednici da su otkupna zaduženja bila nerealna i to ne samo u Slavoniji i Hrvatskoj.⁵⁶ Seljačko nezadovoljstvo i otpor vlastima 1949. godine mogu se rekonstruirati na temelju redovitih partijskih izvještaja s razine kotarskih i oblasnih komiteta prema CK KPH. Kada je posrijedi otkup žita, kukuruza i mesa izvori za to su još iscrpniji, jer su partijske organizacije imale obvezu javljati o njihovu izvr-

⁴⁹ Isto, Zapisnik KK KPH Našice od 23. siječnja 1950. – I pri otkupu kukuruza pojavila se »prezaduženost«: na savjetovanju sekretara kotarskih komiteta u Osijeku 5. siječnja 1950. rečeno je da su se ponovile iste disproporcije po kotarima kao i kod otkupa pšenice. Iako su domaćinstva VI. kategorije imala slijedeća zaduženja po kotarima: Vukovar – 1.049 kg po katastarskom jutru, Osijek – 1.244, Našice – 1.418, Županja – 1.144 i Đakovo – 1.166 kg po kj. Također se primjenjivalo pojačano zaduživanje od nižih prema višim kategorijama. Istodobno, seljačke radne zadruge »su nerazumljivo prenisko zadužene« (naveden je primjer u Novoj Gradiški gdje su po zasijanom jutru morale predati samo 20 kilograma, u Slavonskoj Požegi – 79 kg). – Na ist. mj., kut. 4, Zapisnik savjetovanja sekretara kotarskih komiteta u Osijeku 5. siječnja 1950., str. 2.

⁵⁰ HDA, CK SKH, Org.-instruktorsko odjeljenje, 1949., IX., 21.

⁵¹ HDA, CK SKH, Oblasni komitet KPH Osijek, kut. 3, Zapisnik biroa Oblasnoga komiteta od 5. prosinca 1949., str. 3.

⁵² Isto, str. 2.

⁵³ Isto, str. 3.

⁵⁴ Na ist. mj., kut. 4, II. plenum Oblasnoga komiteta KPH Osijek, 13. siječnja 1950., str. 5.

⁵⁵ Isto (referat sekretara S. Komara), str. 7. – (Lišenje slobode u takvim slučajevima obično je bilo vezano uz prisilni rad. U Slavoniji se tih godina dosta upućivalo u Jelas – polje odnosno »na rad na rižina polja«. O tome da je u Hrvatskoj »rodila prva riža« izvijestile su sve novine u studenome 1949. godine.)

⁵⁶ Isto, str. 7.

šenju svaka tri dana.⁵⁷ Verbalni⁵⁸ »istupi« nisu bilježeni jer bi to otežalo jasnoću pregleda, a i zahtijevalo bi drukčiji tip analize.

- 28. svibnja – u Trojglavi, kotar Daruvar nakon masovnog sastanka pucano na tajnika mjesnog narodnog odbora (MNO). Uhićeno troje osumnjičenih.
- 8. lipnja – u seljačkoj radnoj zadruzi (SRZ) Komin, kotar Metković, posječeno 420 čokota loze. Uhićeno šest osoba.
- 13. lipnja – u Kominu na privatnom posjedu pokraj SRZ zapaljeno 440 čokota loze.
- 21./22. lipnja – zapaljena pilana SRZ Čitluk, kotar Gospić.
- 7. srpnja – u Virju, kotar Đurđevac, zapaljeno 85 m³ sijena vlasništvo mjesne SRZ.
- 11. srpnja – u selu Sesvetama, kotar Slavonska Požega, zapaljeno sijeno mjesne SRZ
- 16. srpnja – u selu Korlat, kotar Šibenik seljak zapalio svojih 675 kg žita »s namjerom da ne bi predao obavezu. Prema istom su poduzete mjere.«⁵⁹
- 17. srpnja – u Voćinu, kotar Podravska Slatina, ubijen milicionar.
- 19./20. srpnja – u SRZ Puljane, kotar Knin, zapaljen vagon pšenice. Uhićene četiri osobe.
- 21. srpnja – zapaljeno 4 m sijena na šumskom gospodarstvu Đurđevac.
- 25. srpnja – pet naoružanih osoba u podne napalo milicijsku stanicu u Jospidol, kotar Ogulin, i ranilo zapovjednika.
- 26. srpnja – u Filip Jakovu, kotar Zadar, zapaljena SRZ.
- 26. srpnja – u Murskom Središću, kotar Čakovec, postavljene zapreke na cesti »s namjerom da se spriječi povorka organizirana uoči Dana ustanka.«⁶⁰
- 26./27. srpnja – u selu Kuršanec, kotar Čakovec, zapaljena kuća aktivista Narodne fronte.

⁵⁷ Rekonstrukcija se temelji na uvidu u gradu CK KPH i njegova Organizaciono-instruktorskog odjeljenja te Komisije za selo CK KPH, za razdoblje svibanj–prosinac 1949.

⁵⁸ Kao na primjer, izvještaj o tome da je u selu Hilmadvor, kotar Podravska Slatina, dana 18. srpnja 1949. seljak J. M. napao predstavnika vlasti koji je došao u selo radi otkupa, riječima: »kakva je ovo država da samo pljačka narod, da narod mora predati sve do posljednjeg zrna hrane i do posljednjeg komada stoke«. Dalje se kaže da je »isti srednjeg imovnog stanja i obaveze do sada nije izvršio. Predan je upravnim vlastima.« – HDA, CK SKH, Org.-instruktorsko odjeljenje, Dnevne informacije od 24. srpnja 1949.

⁵⁹ Isto, Dnevne informacije od 19. srpnja 1949.

⁶⁰ Na ist. mj., Izvještaj KK KPH Čakovec od 1. kolovoza 1949.

27. srpnja – ubijen predsjednik MNO Sv. Juraj, kotar Čakovec, inače član KP. Pucano i na još jednog člana KP, te bačena bomba na njegovu kuću.
- 27./28. srpnja – u selu Kreštelovac, kotar Daruvar, zapaljeno 100 m³ sijena SRZ.
- krajem srpnja – u selu Draž, kotar Beli Manastir, napadnuta otkupna komisija pri otkupu svinja.
- krajem srpnja – u selu Biskupija, kotar Knin, zapaljeno 13 košnica pčela vlasništvo pravoslavnog svećenika.
31. srpnja – u MNO Slano, kotar Dubrovnik, zapaljeno 2,5 km² šume, pri tome izgorjela i zgrada milicije.
31. srpnja – u Unešiću, kotar Drniš, privatniku zapaljena 44 snopa žita.
1. kolovoza – u selu Raštelić, kotar Benkovac, zapaljeno 100 snopova žita i dvojica kola raži privatnog vlasnika.
2. kolovoza – u selu Mało Rustovo, kotar Orahovica, ubijen službenik mljekarskog poduzeća u Donjem Miholjcu.⁶¹
3. kolovoza – u Belišću, kotar Valpovo, pretučen tajnik MNO.
3. kolovoza – u selu Cerna, kotar Vinkovci, ranjena četiri člana otkupne komisije na imanju seljaka kojemu su pokušali uzeti stoku za otkup. Nakon pucnjave seljak Stevo Dekanić je nestao, pretpostavlja se da se odmetnuo i pridružio sinu, koji je to iz sličnih razloga učinio prije osam mjeseci. Iste noći u Černi je ubijen jedan član KP, sumnja se na S. Dekanića.
- 3./4. kolovoza – u Ogulinu zapaljena zgrada s četiri vagona žita.
- 3./4. kolovoza – u Gomirju, kotar Ogulin, opljačkana SRZ.
5. kolovoza – u selu Korod, kotar Osijek, seljak koji se poslije odmetnuo, pucao na članove otkupne komisije koji su ga došli uhititi zbog neizvršenja otkupa.
5. kolovoza – u selu Sulkovcima, kotar Slavonska Požega, pri otkupu stoke »masovno pružanje otpora«. Kasnije troje uhićeno.
5. kolovoza – u selu Tomašica, kotar Garešnica, zapaljene tri privatne kuće i tri štaglja sa žitom.⁶²
5. kolovoza – u Rašteliću, kotar Benkovac zapaljena privatna staja u kojoj je izgorjelo 75 ovaca i 5 m³ slame.
- 5./6. kolovoza – zapaljena SRZ »Veliki Eterac«, kotar Karlovac.

⁶¹ Radilo se inače o »rezervnom potpukovniku JA« koji je »došao u selo i htio da opljačka neke seljake i silom ih je tjerao da upale vršaću mašinu. Kako seljaci nisu htjeli to napraviti, on im je prijetio i navali na neke od njih. Tom prilikom su ga seljaci premlatili koljem.« – Na ist. mj., Dnevne informacije od 5. kolovoza 1949.

⁶² Prema građi Javnog tužilaštva Hrvatske u Garešnici su 1949. godine tri osobe osuđene na smrt zbog ubojstva predstavnika vlasti i više djela protiv zadružne imovine. – Prema N. Kisić-Kolanović, Pravno utemeljenje ..., 82.

6. kolovoza – u Blaževdolu, kotar Zelina, zbog previsokog zaduženja u otkupu seljak L. P. ubio predsjednika MNO, odbornika i službenika.
6. kolovoza – u Budrovcima, kotar Đakovo, otkupna komisija napadnuta koljem i sjekirama od strane tri člana jednog domaćinstva i tjerana sve do zgrade MNO.⁶³
6. kolovoza – u selu Čadavica, kotar Podravska Slatina, napadnuta otkupna komisija.
6. kolovoza – u selu Raščane, kotar Imotski, izgorjela privatna kuća, staja i pet grla stoke.
7. kolovoza – u selu Siče, kotar Nova Gradiška, zapaljeno 40 m³ sijena vlasništvo tajnika MNO, i još 15 m³ aktivisti iz mjesta.
7. kolovoza – u Tenjskom Antunovcu, kotar Osijek, napadnuta SRZ »Proleter« i zgrada MNO.
8. kolovoza – u Bijelom Brdu, kotar Osijek, zapaljeno žito vlasništvo SRZ.
8. kolovoza – u SRZ Slobošćina, kotar Slavonska Požega, zapaljena velika količina žita, kao i kod nekolicine privatnika. Osmero uhićenih.
8. kolovoza – u Cerni, kotar Vinkovci, zbog fizičkog napada na člana otkupne komisije, uhićen jedan seljak.
9. kolovoza – izgorio štagalj SRZ Vojakovac, kotar Križevci.
9. kolovoza – u Osojniku, kotar Dubrovnik, naoružane osobe ispitivale zaposlene na državnom poljoprivrednom dobru o broju milicionara i oružju u selu.
11. kolovoza – članovima SRZ Preko, kotar Šibenik, posječeno 200 čokota loze. Dvoje uhićeno.
13. kolovoza – u Lapovcima, kotar Đakovo seljaci napali otkupnu komisiju i uzeli s kamiona preuzetu svinju i junicu vlasništvo jednog od mještana. Seljak koji je to organizirao, pobjegao.
- 13./14. kolovoza – zapaljena kuća članu otkupne komisije u Lapovcima.
14. kolovoza – u selu Ivanovčani, kotar Bjelovar, izgorio štagalj predsjednika mjesne SRZ, te neke gospodarske zgrade iste zadruge.⁶⁴
14. kolovoza – u Donjem Zemuniku, kotar Zadar, zapaljena stočna hrana privatnika.

⁶³ Sud u Đakovu osudio je sina I. K. na tri, majku A. K. na deset godina zatvora. Za T. K., oca i supruga, napisano je da je ranjen i da »će biti osuđen kad ozdravi.« – HDA, CK SKH, Komisija za selo CK KPH, 1949., VIII., 22.

⁶⁴ Okružni sud u Bjelovaru za to je djelo osumnjičio »seoskog bogataša« A. D. i osudio ga na smrt vješanjem i konfiskaciju cjelokupne imovine. Njegovu sinu, kao i još nekolicini seljaka, zbog nepredaje otkupnih obveza žita, dosuđene su vremenske kazne zatvora.

14. kolovoza – u Satnici, kotar Đakovo, nožem napadnut delegat kotarskih vlasti za poslove otkupa.
- 14./15. kolovoza – u Cerni, kotar Vinkovci, zapaljena zgrada MNO i ubijen jedan odbornik.
- 14./15. kolovoza – zapaljena slama SRZ Bogatić, kotar Knin.
15. kolovoza – u selu Bogičevcima, kotar Nova Gradiška, zapaljeno 40 m³ sijena.
15. kolovoza – u Vinkovcima, na bosutskom mostu, vatrenim oružjem ubijen član KP.
18. kolovoza – u Tompojevcima, kotar Vukovar, tri naoružane osobe navečer provalile u zgradu MNO, odnijele sve isprave i pečate.
19. kolovoza – u Vinkovcima zapaljeno državno poljoprivredno dobro: izgorjelo pet zgrada, sva slama, traktori. Pucano na vatrogasce, jedan od njih ranjen.
20. kolovoza – u Privlaci, kotar Vinkovci, zapaljeno 20 m³ sijena na državnom poljoprivrednom dobru. Dvije osobe uhićene.
21. kolovoza – u selu Popovac, kotar Beli Manastir, napadnuta komisija za otkup svinja, uhićene dvije osobe.
- 22./23. kolovoza – u Donjoj Bebrini, kotar Slavonski Brod, zapaljeno 7 vozova sijena vlasništvo SRZ, bačena bomba na zadrudni dom.
28. kolovoza – noću napadnuta područna milicijska ispostava Josipdol, kotar Ogulin, odneseno 5 pušaka.
6. rujna – zapaljena zgrada MNO Andrijaševci, kotar Vinkovci, potpuno uništena sva dokumentacija i inventar.
6. rujna – u selu Turanovac, kotar Virovitica, izgorjela vršalica, veće količine pšenice i zobi. Uhićena jedna osoba.
9. rujna – u SRZ Nijemci, kotar Vinkovci, zapaljena 2 vagona slame.
14. rujna – u Svilaju, kotar Slavonski Brod, zapaljeno 100 m³ slame u vlasništvu zadružne ekonomije.⁶⁵
14. rujna – u Iloku, kotar Vukovar, otac i sin napali otkupnu komisiju sjekirom, uhićeni, oduzeto im sve žito.
17. rujna – opljačkana poljoprivredna zadruga Veliškovci, kotar Valpovo, odneseni novci, potrošačke karte
- 17./18. rujna – u selu Koprivna, kotar Slavonska Požega, ubijen predsjednik MNO i jedan član KP.
19. rujna – zapaljena stanica poljoprivrednih strojeva u Andrijaševcima, kotar Vinkovci.

⁶⁵ Za to djelo je kasnije osumnjičen i suden katolički svećenik I. T. – HDA, CK SKH, Org.-instruktorsko odjeljenje, Dnevne informacije od 3. listopada 1949.

20. rujna – u SRZ Smrtić – Rakovica, kotar Nova Gradiška, zapaljena staja
22. rujna – zapaljena staja SRZ Bodograj, kotar Nova Gradiška.
25. rujna – zapaljeno 100 m³ slame SRZ Vrbova, kotar Nova Gradiška.
26. rujna – zapaljena slama u SRZ Beli Manastir. potkraj rujna – u selu Jovanovac, kotar Osijek, napadnuta otkupna komisija.
27. listopada – tajnik MNO Golinci, kotar Donji Miholjac, zbog previsoke otkupne obveze u žitu, ubio tajnika zadružnog saveza kotara.
17. prosinca – zapaljeno 2 vagona slame vlasništvo SRZ Markušica, kotar Osijek.
23. prosinca – u selu Jošani, kotar Udbina, zapaljeno sijeno privatnika.
27. prosinca – u selu Prgomelje, kotar Bjelovar, otkupna komisija ubila seljaka koji je davao otpor pri otkupu krumpira.⁶⁶

Pri rekonstrukciji ovih događaja uočava se i djelovanje tzv. »Šubarine grupe«. O njegovu identitetu nema potpuno pouzdanih podataka.⁶⁷ U korištenju se gradi njegovo ime prvi put spominje u izvještaju KK KPH Podravska Slatina početkom rujna, koji djelovanje Đoke Miholjevića zvanog »Šubara« evidentira na svom području u mjesecu kolovozu: »Odmetništvo 'Šubare' se prilično proširilo, naročito na gornjem dijelu kotara što se može primjetiti izvjesna pasi-vizacija kod ljudi u pojedinim privrednim akcijama, koje smo sprovodili kroz ovaj mjesec.« Među narodom se, stoji u izvještaju, priča da se 'Šubara' bori »protiv narodne vlasti, kao i da neće da podnosi nepravdu koja mu se čini od strane narodnih vlasti.«⁶⁸ Dalo bi se zaključiti da je »Šubara« iz toga kraja, tj. iz sela Lisičina jer se navode komentari u povodu postavljanja spomenika »Karauli«, borcu NOV-a iz toga kraja s kojim je »Šubara« 1941. otišao u partizane: da narod priča da bi se i »Karaula« vjerojatno odmetnuo da je živ i da vidi što vlast radi.⁶⁹ Oblasni komitet KPH Osijek izvijestio je Centralni komitet

⁶⁶ Navedeno je da je seljak D. R. prvi napao četiri člana komisije nožem i sjekirom, te su ga oni potom ubili »iz pištolja«. – Isto, Dnevne informacije od 29. prosinca 1949.

⁶⁷ Prema istraživanju Ive Banca, a na temelju uvida u gradu Hoover Institution Archives (Dinko A. Tomašić Collection), Stanford, California, radi se o stanovitom majoru JA, Petru, Srbinu, iz jednog sela između Borova i Vinkovaca, koji se odmetnuo nakon Rezolucije IB. Iako ga uvrštava u sljedbenike Rezolucije, Banac ističe da njegova grupa »bila je tek nešto više od kominformovske verzije jedne hajdučke bande koja je u početku 1920-tih godina tamarala Slavonijom. Idući za primjerom Jove Stanisavljevića čaruge, poznatog razbojnika, čija je banda u početku ispovijedala neku vrst primitivnog egalitarnog socijalizma, major šubara je pomiješao politiku s tradicionalnim odmetništvom, oslanjajući se na lokalne jatake, koji su ga opskrbljivali hranom, skloništima i informacijama.« – I. Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990., 222–223. – Prema istom istraživanju, tu je grupu vlast vjerojatno uništila u prvoj polovici 1950. godine.

⁶⁸ HDA, CK SKH, Inv. br. 1021 (Izvještaj KK KPH Podravska Slatina od 5. rujna 1949.).

⁶⁹ Isto. – Prema novinskim vijestima 27. srpnja 1949. u Podravskoj Slatini otkriven je spomenik Nikoli Miljaniću »Karauli«, partizanu koji je rođen u Lisičinama i poginuo 1944. godine.

polovicom rujna da je »Šubara« u zapravo Đuka Mihaljević.⁷⁰ Prema istom izvoru, »Šubara« je, osim što je utjecao na seljaštvo slatinskoga kotara da ne izvršuje otkupne obveze, širio i glasine da će uskoro »stići Englezi i Amerikanci«.

Područje djelovanja te odmetničke grupe bilo je dosta široko. Početkom srpnja u Slatniku, kotar Đakovo, ubijena je žena narodnog⁷¹ tužitelja. Ubojstvo je, prema očevicima, izvršio »Šubara«, koji je prvotno namjeravao ubiti tužitelja, a kojeg nije našao kod kuće.⁷² U noći između 13. i 14. srpnja u selu Boboti, kotar Vukovar, »Šubara« s još dvojicom obio je vrata mjesnog NO-a i odnio jednu pušku koja je bila za predvojničku obuku. Istu noć bio je kod sekretara osnovne partijske organizacije, ali istog nije našao. Izveo je njegovu ženu, tražio od nje novac i oružje. Nakon prijete i ispitivanja, isti su se povukli u nepoznatom pravcu. Dvojica su bila naoružana.⁷³

Dana 26. srpnja ta je grupa bila u okolici Paučja, kotar Đakovo. Prema informacijama Oblasnoga komiteta Osijek »pojedinci u srpskim selima ga populariziraju, jer da 'Šubara' govori da treba ustrajati protiv otkupa tj. 'pljačkanja'. Osobitu podršku daju mu bogatiji seljaci.«⁷⁴ Početkom kolovoza nestao je član kotarskoga izvršnog odbora Orahovica B. T. koji je po selima toga kotara obavljao mobilizaciju radne snage. Sumnjalo se da ga je ubila »Šubarina« grupa.⁷⁵

Potkraj kolovoza, u izvještaju Centralnom komitetu, Kotarski komitet KPH Vukovar javio je da partijska organizacija u selu Boboti slabo radi »jer se boje 'Šubare.'«⁷⁶

Početkom rujna u selu Popovci, kotar Podravska Slatina šestorica naoružanih »Šubarinih« odmetnika razoružala je dvojicu »šumskih milicionera«, te odnijela njihova odijela i oružje predsjednika SRZ Lisičine i SRZ Smude.⁷⁷

Oblasni komitet Bjelovar 5. studenoga izvještava da se na području Virovitice, Pakraca i Daruvara šire glasine »kako je poznati borac NOB-e u tom kraju podigao ustanak i kako se bori protiv naše vlasti i da imade već puno svoje vojske«, što je po njemu »rezultat krstarenja 'Šubare' i njegove grupe« i slanja anonimnih pisama aktivistima – u kojima ima četničkih i informbirovskih parola.⁷⁸ U Novim Poljanama, kotar Bjelovar, nađeni su 25. prosinca leci s

⁷⁰ HDA, CK SKH, Org.-instruktorsko odjeljenje, Dnevne informacije od 16. rujna 1949.

⁷¹ Narodni tužitelji su u razdoblju 1945.–1949. bili obični građani zaduženi za pomoć u otkrivanju nezakonitosti, odnosno »demokratska dekoracija« institucije javnog tužiteljstva. – N. Kisić-Kolanović, *Pravno utemeljenje ...*, 61.

⁷² Kao u bilj. 70, Dnevne informacije od 15. srpnja 1949.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Na ist. mj., Dnevne informacije od 1. kolovoza 1949.

⁷⁵ HDA, CK SKH, Komisija za selo, 1949., VIII., 22.

⁷⁶ HDA, CK SKH, Org.-instruktorsko odjeljenje, Izvještaj KK KPH Vukovar od 24. VIII. 1949.

⁷⁷ HDA, CK SKH, Komisija za selo, 1949., IX., 12, i Org.-instruktorsko odjeljenje, Dnevne informacije od 17. rujna 1949.

⁷⁸ HDA, CK SKH, Org.-instruktorsko odjeljenje, Izvještaj OK KPH Bjelovar od 5. studenoga 1949.

potpisom »Šubara« na kojima je pisalo : »Ona tri koja su ušla u SRZ, treba potpaliti.«⁷⁹ Njegov utjecaj vezuje se i za Tenje, gdje je bilo jakog otpora za drugama⁸⁰ i proteže i na sljedeću godinu: prigodom izbora u proljeće 1950. u Novoj Gradiški su nađeni »plakati pisani rukom« u kojima se pozivalo na »ustanak radnika i seljaka« s potpisom »Šubara«.⁸¹ Analiza koju je načinila komisija za selo CK KPJ, a na temelju obilaska kotara Vinkovci i Županja tijekom listopada, dodatno oslikava razloge seljačkog bunta i njegovih ponekad očajničkih postupaka.

Uz već opće konstatacije da su otkupna zaduženja na tom prostoru određena bez stvarnog uvida, nezadovoljstvu seljaka je, prema tom izvještaju, pridonijelo i to što je Kontrolna komisija⁸² iz Zagreba (koja je obilazila Slavoniju tijekom žetve i otkupa pšenice) samovoljno povećala obveze tih kotareva za 3–4 mtc po katastarskom jutru. Zatim se kritiziraju »metode rada« otkupnih organa na tom prostoru: »Zatvaranje i konfiskacija se vrši bez imalo analize, tako da među osuđenim na konfiskaciju i 3–5 godina robije ima i takvih za koje garantuje celo selo uključujući i mesnu vlast da su poštteni ljudi te da su uvek do sada izvršavali obavezu, ali da sada usled elementarnih nepogoda i prevelikih procena nisu mogli. Njihovo zemljište stoji – repa nepovađena, kukuruz se ne bere – i postoji nagadanje ko će setvu vršiti, jer SRZ imaju i svoje zemlje previše, a ekonomije zemljoradničkih zadruga još stoje, jer nemaju radne snage.«⁸³ U posebno nepovoljnom svjetlu javlja se ponašanje tzv. delegata kotarskih vlasti, koji »bez mesnih vlasti hodaju po selu i od privatnika oduzimaju žitarice i stoku, te se nedostojno ponašaju prema seljacima, kompromitirajući našu vlast i Partiju; govoreći da za njih ne važe zakon i ustav.«⁸⁴ I dalje: »U svakom MNO-u postoji podrum u koji delegati SNO-a zatvaraju ljude po svojim odlukama i drže ih bez hrane. Delegati SNO-a nose oružje i njime se prete. Na primjer Basta, službenik SNO-a Vinkovci i Komar Jakov, trgovinski inspektor SNO-a, a koji je najgori po svojim postupcima, te Barišić, viču, da su oni bogovi u selu i da za njih ne važe zakoni i ustav.« U kotaru Županja takva su ponašanja bila još izraženija: »Na pr. službenici SNO-a

⁷⁹ Na ist. mj., Dnevne informacije od 5. siječnja 1950.

⁸⁰ Na II. plenumu Oblasnoga komiteta KPH Osijek, 13. siječnja 1950., rečeno je da je tamo jedna grupa u imc »Šubare« slala prijeteća pisma onima koji su namjeravali stupiti u zadrugu. – HDA, Oblasni komitet KPH Osijek, kut. 4, str. 4.

⁸¹ Na ist. mj., Izvještaj Gradskega komiteta KPH Nova Gradiška od 3. travnja 1950.

⁸² Vjerojatno se radi o Komisiji državne kontrole (a ne o Kontrolnoj komisiji CK KPH, koja se bavila unutarpartijskim pitanjima) koja je postojala u okviru Vlade NRH. Komisije su djelovale na saveznoj, republičkoj i okružnoj razini, te putem opunomoćenika pri kotarskim organima vlasti. Utemeljene su saveznim uredbama još 1946. godine i zadatac im je bila da provjeravaju »pravilnu i jedinstvenu provedbu« svih državnih zakona, uredaba i propisa. Funkcionirale su na strogoj hijerarhijskom načelu. Djelovale su do 1951. godine.

⁸³ HDA, CK SKH, Komisija za selo – dopis Komisije za selo CK KPJ od 26. XI. 1949. u kojem se od CK KPH traži da izvijesti o nepravilnostima koje su navedene u izvještaju ekipe od 10. XI., str. 1.

⁸⁴ Isto, Izvještaj str. 2.

Panjičanin i Lasić po noći vrše pretrese i zatvaraju u mokri podrum ljude, ne daju im deka ni kaputa komandujući 'leži', 'ustani', 'okreni se zidu' itd.«⁸⁵ Nakon dužeg vremena Komisija za selo Oblasnoga komiteta KPH Osijek uputila je Centralnom komitetu u Zagreb pismo u vezi s navedenim izvještajem. Slažući se da su zaduženja bila prevelika, te da je otpora bilo mnogo – i kod onih »koji zbilja nisu imali žita, već i kod onih koji su ga čak prodavali po švercerskim cijenama« – potvrđuje se da kotarski delegati »zaista komanduju«, ali se to objašnjava slabošću mjesnih organa vlasti da same provedu otkup, kao i slabim »kulturno političkim znanjem samih delegata.«⁸⁶ Priznaje se i brutalnost prema seljacima a što se opet objašnjava time da su neki bogatiji seljaci »svoje obaveze vozili 10-20 puta, tj. svaki dan po jednu ili dvije vreće. U takvoj situaciji razumljivo je da se negdje i oštrije postupilo pa i noću budilo, a i zatvaralo« – jer je »ljudima dozlogrdilo.«⁸⁷ Takvih pojava, stoji na kraju izvještaja, bilo je u svim kotarima oblasti Osijek.⁸⁸ Međutim, najviša instanca političke moći i vlasti, CK KPJ, pristupio je problemima koji su se javili pri otkupu 1949. godine, a time i različitim oblicima seljačkog otpora, kao i metodama rada otkupnih organa (koje su taj otpor podosta provocirale) bez dramatične intonacije.

Diskusije na III. plenumu Centralnoga komiteta (održan 29. i 30. prosinca te godine), osobito one najistaknutijih partijskih i državnih rukovodilaca Josipa Broza Tita i Borisa Kidriča, pokazuju da je taj otpor, pa i ostalo s njim u vezi, velikim dijelom već »uračunat«. Jer, on je samo dio globalne političke i društvene situacije, koja je na vanjskom planu određena zategnutim političkim odnosima sa Sovjetskim Savezom, a na unutarnjem usredotočenošću na ostvarenje industrijalizacije. U tom smislu, kada je otkup posrijedi, osnovno jest da li je on izvršen ili nije, a manje je važno kako je to ostvareno. Političke posljedice s tim u vezi tada očito nisu smatrane bitnijim političkim pitanjem.

⁸⁵ Isto, str. 3.

⁸⁶ HDA, CK SKH, Komisija za selo Oblasnoga komiteta KPH Osijek, kut. 3, izvještaj od 23. XII. 1949.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Bilo je različitih oblika samovolje i zloupotrebe vlasti koji nisu bili brutalni, ali su svejedno pogadali seljake. Tako se, na primjer, u jednom »Izvještaju s terena kotara Vinkovci« navodi da je u Slakovcima otkupna komisija, nakon preuzimanja stoke za otkup, priredila sebi večeru, pri čemu je bila zaklana svinja »iz obaveze«. Seljaku koji ju je predao rečeno je da će morati dati drugu, jer mu se ova »ne računa«. Članovi otkupne komisije pri tome su i prijetili predstavnicima lokalne vlasti koji su ih upozorili na protuzakonitost takva ponašanja. – HDA, CK SKH, Org.-instruktorsko odjeljenje, 1949., XII., 5. – Ili, slučaj u Karlovcu, također pri otkupu svinja u mjesecu studenome, kada su načelnik kotarske uprave za otkup i, tu prisutan, bivši ministar za državne nabavke u Vladi NRH (a tada generalni direktor Direkcije za obuču i odjeću koja je bila resor u Vladi) ustanovili da su cijene svinjetine na tržnici previsoke i da ih treba sniziti. Odluka je provedena na taj način da je tržnica blokirana sa 40 milionara i odlukom Gradskoga narodnog odbora Karlovac zaključeno je da se to meso, po sniženim cijenama, rasproda radnicima i namještenicima. Kupili su ga i članovi partijskoga komiteta i UDB-e (Uprave državne bezbjednosti). Prema partijskim izvještajima ovi postupci su u narodu primljeni s negodovanjem. – Na ist. mj., Dnevne informacije od 7. prosinca 1949.

Kako objavljena građa⁸⁹ tog sastanka pokazuje, nigdje drugdje osim u Hrvatskoj otpor nije bio tako masovan, niti je imao takve oblike – i posljedice: mrtve ljude. Prvotni planovi otkupa, iako kasnije i izmijenjeni na zahtjev republičkih rukovodstava, izgleda da nisu nigdje ispunjeni.⁹⁰ Neizvršenje planova, mimo toga što se govorilo da je urod, i pšenice i kukuruza, te godine bio veoma dobar, objašnjeno je uglavnom nedovoljnim političkim radom u kojem bi se seljacima objasnilo što znači predaja potrebnih količina žitarica za prehranu gradova, i onih za industrijske sirovine, a čime bi se povećala količina industrijskih proizvoda, koji su i seljaštvu potrebni. Također, po B. Kidriču, za to su krivi i republički organi vlasti koji nisu osposobljeni adekvatnim podacima (statistikama), ali niti su sposobni da realno procjenjuju stanje »pa zbog toga dolazi do teškoća, a zatim se pritisne i uzima tamo gde se može, a ostavlja tamo gde bi trebalo uzeti i po osećanju vrednosti i po svim našim propisima. Iz toga onda nastaju one greške koje nam kvare i političku situaciju.«⁹¹

O »neprijateljskim elementima« koji bi bili krivi što je otkup bio otežan – a što je bio čest argument vlasti na nižim razinama gotovo se i ne govori, osim što se navodi da su oni »sabotirali sjetvu« u Hrvatskoj i što je objašnjavalo one tisuće hektara nezasijanih oranica. Također, po Kidriču, »nastupilo (je) vreme kada treba uočiti da nam najveće teškoće ne stvara špekulacija kulaka, već teškoće zadaju oni koji mogu imati komadić zemlje, a rade u industriji i špekulišu sa fluktuacijom. Mi smo kulake prilično stegli. Sve analize, svi prikupljeni podaci pokazuju da je kod nas kulak prilično stegnut.«⁹² U njegovoj izjavi kako je glupo govoriti da je otkup previsok i istodobno tražiti da se poveća broj onih koji su na osiguranoj opskrbi sažimaju se obilježja koja su izraz konceptualnih i političkih proturječnosti u Jugoslaviji tog doba. Govoreći o teškoćama pri otkupu, J. B. Tito je rekao: »Razumije se da one u prvom redu proističu iz toga što se naše potrebe mnogo veće nego naše mogućnosti.«⁹³ U tom smislu »krivica« leži i »gore«, ali radi se o tome »da s tim otkupom vršimo dalju socijalizaciju i izgradnju socijalizma u našoj zemlji, da prehranjujemo stanovništvo. Kidrič je jučer pravilno kazao: s jedne strane 'teško mi je da dam jer nemam', a s druge, 'daj čim više'.«⁹⁴ »Nepravilnosti na terenu« koje se kratko spominju, i to vrlo uopćeno u zaključcima ovog skupa, objašnjive su dakle, time

⁸⁹ Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948–1952), *Izvori za istoriju SKJ*, Beograd, 1985., 379–469.

⁹⁰ Kako je već navedeno, plan otkupa u Hrvatskoj umanjen je za 5.000 vagona, u Srbiji za 10.000 vagona (s 57.900 na 47.900). Iako bi se iz nekih dijelova diskusije Jovana Veselinova, člana CK KP Srbije dalo zaključiti da je kod njih plan ostvaren, postoje i oni koji to dovode u sumnju jer se navodi da je pri otkupu utvrđeno da je urod precijenjen za otprilike 30 posto. – Nav. dj., 422.

⁹¹ Na ist. mj. 386. – Nesposobnost partijskog i državnog aparata na kotarskoj razini, po Kidriču, rezultat je toga što je pri formiranju oblasnih komiteta i odbora vlasti (odluka iz siječnja 1949. godine, čime se namjeravalo ostvariti bolju vezu između republičkih i kotarskih organa) u njihov sastav povučen svaki sposobniji aktivist i službenik iz kotara, umjesto da su se oni popunjavali kadrovima iz republičkih organa, a kao što je bilo planirano. – Isto, 387.

⁹² Kao u bijl. 91, str. 389.

⁹³ Isto, 399.

⁹⁴ Isto, 401.

što »oni kadrovi koji dolje rade (...) zapravo su najmanje krivi. Jer oni kad do-
biju nalog, izvrše ga pa makar glava odletjela. A i letjele su glave. Ljudi su na
terenu gubili živote oko tog otkupa.«⁹⁵ Iako Tito uočava problem političke
naravi u smislu potencijalnoga gubljenja »savezništva« sa seljaštvom,⁹⁶ on is-
todobno ističe i ideološku dimenziju: samostalni seljak je »u malom kapitalis-
ta«, dok su zadruga ono što je blisko socijalizmu.⁹⁷ O govoru V. Bakarića na
rečenom skupu postoji uglavnom zapisnička bilješka, a ne cjelovit stenogram.
Prema njoj, vidi se da ovaj put nije govorio o »lijevim greškama«⁹⁸ kao na ple-
numu CK KPH u rujnu. Probleme oko otkupa vezao je uglavnom uza slabu
evidenciju zasijanih oranica, odnosno slab interes seljaka da siju objasnio je
time da je zbog političkih pritisaka seljak prestao biti zainteresiran za sjetvu:
»jer je sijao pšenicu, a jeo palentu.«⁹⁹ O problemima pri otkupu u Slavoniji
postoji rečenica dosta uopćenog značenja (da je to »političke prirode«) bez
dodatnih objašnjenja. Za vrijeme otkupa u Hrvatskoj je, po njemu, vladala
psihozna skrivanja žita i kod onih koji ga nisu trebali predati »plašći se da će
im biti oduzeto. Govorili su da je ono njihovo samo kad je skriveno.«¹⁰⁰ Za-
tvaranje seljaka ne može, po njemu, više biti oblik pritiska »jer je seljak govorio
da ako već mora ići u zatvor onda ide odmah, kad već jednog dana mora inače
otići.«¹⁰¹ U zapisničkoj bilješci o Bakarićevoj diskusiji stoji da je rekao »da je u
Slavoniji bilo otpora pri vršenju otkupa i da je u sukobu palo oko 50 glava«,¹⁰²
bez ikakvih dodatnih eksplicacija.

Na III. izvanrednom zasjedanju Sabora NRH održanom 18. siječnja 1950.,
V. Bakarić je u funkciji predsjednika Vlade izrekao da se u stranom tisku, i
Istoka i Zapada, u zadnje vrijeme počelo na Hrvatsku gledati kao na »jednu
naročitu slabu točku u sklopu Jugoslavije«,¹⁰³ zbog problema u vezi s otkupom
i mobilizacijom radne snage, kao i nekih izbornih rezultata. Naveo je, bez
posebnih objašnjenja, da je možda i on sam dao povoda takvim gledanjima, te
priznao da je zaista u Hrvatskoj bilo najviše otpora otkupu. Kao uzroke lošijim
rezultatima u ispunjavanju otkupnih planova u 1949. godini (90 posto za raz-
liku od 1948., kada je plan ostvaren sa 125 posto) naveo je slabiji urod nego se
očekivalo i pogrešnu evidenciju zasijanih površina. Na lošu političku sliku

⁹⁵ Isto, 400.

⁹⁶ Navodi se kako treba paziti da se seljak ne »otjera u protivnički tabor« jer ga takvi
postupci tjeraju da se zapita: »kakav je to socijalizam kada je nama svakog dana sve gore«.
– Isto, 403.

⁹⁷ Isto, 408.

⁹⁸ O tome je govorio Momo Marković, predsjednik Komisije za selo CK KPJ, i to
na sličan način kao V. Bakarić u rujnu na plenumu CK KPH. U prilog tomu da su žitorodni
krajevi jako preopterećeni, a ostali povlaštani, naveo je omjer žalbi na zaduženje iz
Hrvatske i Vojvodine i drugih krajeva, te pojavu da su seljaci iz Slavonije išli kupovati žito
za sjeme u – Bosnu i Hercegovinu i druge, pasivne krajeve. Na ist. mj., 439.

⁹⁹ Na ist. mj., 413.

¹⁰⁰ Isto, 414.

¹⁰¹ Isto, 413.

¹⁰² Isto. – Većim političkim problemom od otkupa Bakarić je u Hrvatskoj proglasio
pitanje mobilizacije radne snage.

¹⁰³ »*Naprijed*«, br. 4. od 20. siječnja 1950.

Hrvatske utjecale su, po njemu, i »nepravilnosti u mobilizaciji radne snage« kao i slabiji odziv izborima za lokalne organe vlasti u odnosu na prijašnje.¹⁰⁴ To drugo objasnio je kao logičnu posljedicu »klasne borbe« na selu. U govorima drugih zastupnika ove ocjene nisu uopće komentirane.

3.

Ovdje su prikazani neki oblici iskazivanja političkog i socijalnog nezadovoljstva seljaštva u Hrvatskoj tijekom 1949. godine. Ovo uvodno istraživanje bavilo se seljačkim otporom spram državne politike obveznog otkupa. Na osnovi korištene građe, isključivo partijskog porijekla, te dijelom odgovarajuće literature, moglo bi se zaključiti da su različiti oblici otpora, prvi put masovnijih razmjera nakon 1945. godine, bili rezultat spontana, nagomilana nezadovoljstva mjerama vlasti prema selu i seljaštvu, te osobito metodama njihove provedbe. Iscrpnija i cjelovita analiza tih događaja zahtijevala bi uvid u više različitih izvora, ponajprije u građu javnog tužilaštva i ministarstva unutarnjih poslova. Također, istraživanje bi trebalo proširiti i analizom više tematskih skupina problema: pitanjem kolektivizacije sela, mobilizacijom radne snage kao i iščitavanjem političkog raspoloženja na selu toga doba – koliko je to uopće moguće iz dostupne građe. Tek tada mogla bi se dati utemeljenija ocjena tadašnjih zbivanja, te eventualno verificirati hipoteza o postojanju – ili nepostojanju – i organiziranih oblika otpora, a osobito razjasniti sve okolnosti u vezi pedesetak poginulih. Pregled različitih oblika otpora prema državnoj politici obveznog otkupa poljoprivrednih proizvoda, iskazan osobito u ljeto 1949. godine putem paljevine zadružne i privatne imovine (pri čemu posebnu simboliku ima više protestnih i demonstrativnih paljevina vlastite imovine), te fizičkih i oružanih napada na predstavnike vlasti, nije na osnovi građe koja je korištena obuhvatio i neke druge, koji su navedeni u literaturi nastaloj na drugim izvorima.¹⁰⁵ Utoliko je zahtjev za cjelovitim istraživanjem ove problematike, još utemeljeniji.

¹⁰⁴ Izborima za mjesne narodne odbore i oblasne odbore u svibnju i lipnju 1949. odzvalo se prema službenim podacima 92,91 posto birača, za razliku od onih u ožujku 1947., kada je izborima pristupilo 94 posto birača.

¹⁰⁵ Na temelju uvida u građu Arhiva CK SKJ u Beogradu, kao i onu u američkim i britanskim arhivima, Darko Bekić u svojoj knjizi *Jugoslavija u hladnom ratu* navodi da je u proljeće 1949. godine u Hrvatskoj, a kao uvod nemirima u ljeto, bila oružana pobuna pod vodstvom izvjesnog Bogdana Hercegovca. Usmjerena protiv kolektivizacije i otkupa ona je u svojoj političkoj platformi djelomično imala i informbirovske natruhe. Prema stranim diplomatskim izvorima, vođa grupe je uhapšen i osuđen. – Nav. dj., Zagreb, 1988., 43–44.

V. Kržišnik – Bukić u knjizi *Cazinska buna 1950*, koristeći se izvorima najšireg spektra, iznosi da je u Podravskoj Slatini 1949. godine bila seljačka pobuna, čiji su vođe bili Mane Hrnjak i Branko Vujić, uhićeni i osuđeni na dugogodišnje kazne. (Nav. dj., Sarajevo, 1991. – Ljubljana, 1993. /reprint/, 238.). Pobuna čiji je vođa bio B. Hercegovac, rodom iz Gline i s mjestom boravka u Beogradu, prema istoj autorici, dogodila se u rano proljeće 1950. godine (tzv. glinska pobuna) i bila je također motivirana nezadovoljstvom seljaka državnom politikom spram sela. – Isto, 231. Također, iz korištene građe nije se mogla rekonstruirati ni djelatnost tzv. garešničke grupe, koju kratko spominje N. Kisić-Kolanović u citiranoj raspravi: *Pravno utemeljenje ...*, 82.

S U M M A R Y

PEASANTS' RESISTANCE TO THE POLICY OF COMPULSORY
SELLING IN CROATIA IN 1949

The author analyzes the problems of relationship between the peasants and the state authority in Croatia concerning the restrictive policy of compulsory selling of agricultural produce. In the first postwar years the compulsory selling was intended to provide food for the population in passive regions. Later, that was a way to provide raw materials for industry and supplies for the cities. The so-called class policy towards the country was systematically built in the policy of compulsory selling, which was one of the main causes of the peasants' unrests in 1949. Different forms of resistance to that policy had reflected the accumulated social and political discontent which resulted in demonstrations, destruction of individual property, setting fire to the state property, and physical and armed attacks onto representatives of the authorities.